

„Дође покаткад тренутак кад гнушање и стид толико

нарасту, да сваки рачун, сваки опрез бива надвладан и човек

мора да делује, што ће рећи, да проговори.“

Џ. Куци

Свестан сам тога да се упуштам у нешто ризично, будући да су ствари о којима намеравам да проговорим узеле толико маха и тичу се, непосредно или посредно, многих који су спремни да тврде друкчије, па и супротно од онога што ће овде бити размотрено. Зашто онда то предузимам? Одговор је можда садржан у горе наведеном исказу Џорџа Куција, јужноафричког нобеловца, чији ме изузетно бритки и луцидни осврти на стање ствари у свету данас, поглавито у његовом најмоћнијем делу, делују освежавајуће. При том, оно што могу да изгубим није вредно помена, а не „тучем жицу“ да ишта добијем, мада и кад би било обрнуто једнако бих прошао. Сматрам да имам право на сопствено гледиште, и користим га. То не могу порећи ни они који ће моје приговоре оценити као неприкладне, па и злонамерне.

У Србији се годишње подели преко 300 књижевних награда, а о њима одлучују исти људи. Њих петнаестак, отприлике. Они се, по ко зна ком кључу, смењују на „контролним пунктовима“ да се стицајем худих околности не обрете какав уљез у новоосвештани храм српске књижевне славе и величине. Годишње, двогодишње, или од прилике до прилике. Како је та група, у техничком смислу те речи, избила у први план на књижевно-оцењивачкој сцени? Постепеним освајањем позиција, што ће рећи усаглашавањем интереса и увежбавањем стила рада и опхођења, јер не може неки *лева*

К

ПО

стати члан важног жирија, тамо где се крчме пара и слава. Нарочито пара, пошто књижевна награда у Србији представља, пре свега, свотицу с којом се може који месец претрајати и на миру довршити започети рукопис или нови отпочети. (То је, између осталог, констатовала и г-ђа Гордана Ћирјанић, на свечаној додели овогодишње НИН-ове награде.) А слава која уз свотицу иде своди се на прасак таштине, који награђеног кандидата помера с маргине ка центру. Издваја га из анонимне скупине и уводи у шири круг елите. Што је прасак већи, тим више се сужава круг елите. А са сужавањем круга, увећава се и моћ награђеног да се, кад затреба, нађе с руке својим добротворима. Мада у изнимним случајевима они то не траже од њега, довољно им је што је њима пало у део да му „придржавају скуте“, а не неки други. (Таквих случајева је било толико мало, да их можда није требало ни помињати.)

НЕКАД СЕ ГОВОРИЛО

Некад се говорило, кад је реч о НИН-овој награди, као најугледнијој, да сви чланови жирија читају све, а кад су неки од оних који су веровали у то ставили прст на чело, искрсле су друге варијанте и подваријанте, све дотле да не чита нико ништа, или недопустиво мало. „Нико није луд да се упусти у читање толико књига написаних наврат-нанос“, говорили су они који су у негирању одлазили најдаље. А у нешто су се, ипак, морали упуштати; позван су и плаћени за то.

Како ту ствари стоје, доиста? Не знам поуздано, али склон сам да тврдим да неке књиге ипак читају. Не сви подједнако, разуме се, али свако чита оне књиге за које унапред зна да су добре... Но било како му драго, имам прилично разумевања за тешкоће чланова жирија. Како изаћи на крај са сто и кусур романа? То мора да је мука жива! И нисам далеко од уверења да би српска књижевност била на добитку да НИН-ова награда за роман није никад ни основана. За десет година – око 1200 романа! И то треба продати или некеме некако утрапити. Да није било НИН-ове награде или да је укинута кад је почела хиперпродукција, романа би било упола мање и не би тако судбоносно обележили српску књижевност. Било би их мање и били би бољи, умесно је претпоставити. А и све оскуднији приповедачки фонд порастао би и квантитативно и квалитативно... Но то је тема која свакако заслужује посебан осврт, дочим ово излагање иде у другом смеру. Зато је напуштам и враћам се жирију и жирирању. Све књиге које стигну на одредиште, на НИН-ову адресу, биће бар прелистане. Хоћу да верујем да тако бива, јер и то нешто значи... Брже или спорије, зависно од темперамента читача, његовог схватања озбиљности посла који му је као меродавном лицу поверен, те оштрине његовог вида, живости имагинације и искуства у прелиставању и дијагоналном читању...

За очекивати је да најпре сваки члан дотичног жирија понаособ издвоји своје фаворите, чију продукцију прати марно и савесно. Један рецимо подржава ветеране Перицу, Никицу и Радојицу, други млађе ауторе новијих поетичких усмерења Жику и Лазу, трећи Марјана, Владана, Садика и Десу, четврти опет талентованог али још несазрелог Лазу, пети (као председник жирија) оног који тренутно најбоље стоји... При том су отворене могућности и за све врсте договора, јер је свако образложење жирија у начелу прихватљиво, независно од тога да ли су они који чекају на одлуку њом задовољни или не. Жирију је призната компетенција да доноси одлуке и ту се мора стати. Чињеница о прихватљивости сваког образложења допушта члановима жирија да се раскомоте... Пример који ћу навести говори убедљиво да су једном згодом у комотности претерали толико да су нарушили форму рада, правила игре. Н. М., уважени аутор и предавач био је члан једног жирија. Кад је кренуо на последњи састанак на ком је требало одлучити ко ће понети награду, уз пут је срео познаника који га је информисао о победнику. Н. М. га је са чуђењем уверавао да је то гласина, да одлука још није донета, те да се он управо упутио тамо где ће се о томе одлучити. Овај му је рекао да га разуме, али је остао при своме. И био је у праву. Одлука је донета пре састанка, мимо знања најважнијег члана жирија. Остали чланови су поступак правдали тим да је добитник награду убедљиво заслужио, те да суштина ствари није нарушена. Сам Н. М. је признао да је то тачно, али да би једна одлука била исправна, она би морала бити и донета на исправан начин. (Ако вам неко затражи чашу воде, ви му не бисте смели донети комад леда, иако тиме срж ствари не би била нарушена будући да је лед вода у чврстом стању. Дакле, одлука је имала покриће у вредности књиге, али није легално донета. Да се десило обрнуто, као што много чешће бива, одлука би била легална, али без покрића у вредности. А процедура захтева да одлука буде и легална и легитимна. Конкретно: да награду добије најбоља књига на легалан начин. Да то буде идеал жирирања.

Од неколико процењивача сам чуо да Р. никада неће бити велик писац, а овамо су гласали за њега кад год је конкурисао. Како то? Тако, лакше је стати иза оног иза ког су стала тројица пре тебе, него остати на ветрометини, сам са собом. Јер, и теби ће нешто затребати колико је сутра. А и да неће, иступање из цеховске и сваке друге колотечине не доноси ништа опипљиво, а може ђаволски скупо да кошта. Но да се вратимо конкретном случају. Појединац и заједница стоје у односу напетости тако што појединац мора бити истовремено слободан и самосталан и укључен у заједницу на обостану добробит. (То је стара прича, али није згорега је што чешће понављати.)

Перица, рецимо, може сачекати следећу годину, није греда; он пише брзо, већ је на пола новог романа, има да га склопи за годину дана, али за Лазу је ово јединствена прилика да буде обештећен због оне тешке неправде која је пре три године почињена према њему и његовом делу. (Тај роман је већ преведен на француски, еј!) Истина, његова књига из текуће продукције, која се тренутно разматра, није *нешто*, али он је писац

добрих књига. Лаза!... Уосталом, жири је ту, компетентан жири, да калкулише, миц овамо миц онамо. То је његово интерно право, на што сам већ указао. Ако се деси да неки од угледнијих аутора није намирен, награду може добити његова књига иако није најбоља. Боже мој, Лаза је показао да може да напише јаку ствар кад се постави и кад му крене, научио је од Павића да инспирацији не стаје на пут, кад навре да не смета, а ако је сад мало заказао треба му погледати кроз прсте, је ли. Људи смо... А Марјан, који је написао романчину, биће обештећен првом згодом. Љутнуг ће се мало, зна да плане, али разумеће то Марјан... ипак. Он је наш Џојс...

ВАГАЊЕ ФАВОРИТА

Кад је реч о *канонизованима*, ствари стоје врло једноставно, много чистије но што би се на изглед помислило. Сви морају добити исте награде, то је неписани закон. Ако је ове године важну књижевну награду, крст, повељу или плакету добио стваралац А., идуће се може очекивати да ће то исто добити и стваралац Б., јер су они по рангу егал... а то је наш национални плафон, да се разумемо! Жирију је тако олакшан посао, обавезан је само да педантно води рачуна о процедури. Уосталом, имамо традиционално искуство с брижљивим паралелним неговањем два, три или чак четири фаворита. Додуше, ретко кад четири. Један успут отпадне, па каткад и двојица. Отпали су и даље ту. Они личе, тј. побуђују помисао на оне богаташе који су изгубили трку, али је њихово богатство и даље импресивно.

У случају стваралаца који још нису канонизовани, али грабе у том смеру, већ су савладали увод у течење књижевне каријере – ствари стоје бар за нокат осетљивије. Но опет и ако се погреша, јер ништа није савршено, грешке по правилу нису непоправљиве. Нађе се увек прихватљив начин да привремено оштећени, а *перспективни*, буде накнадно обештећен, нема у то сумње. Прави разлози за такво деловање не почивају у претпостављеној и брижљиво негованој целисходности, или неком успореном рефлексу осећаја за правду – мада би се неискусном могло учинити да баш тако бива – већ у оној окошталож компромисерској пракси, што увелико потцртава суморни изглед теме о којој је овде реч.

М. Капор је утврдио баш у НИН-у да је Србија убедљиво прва у Европи по броју књижевних награда, сразмерно броју становника. Још један српски искорак у цивилизовани свет!

Никако да се помирим с тим што су неке књиге награђене, док неке друге нису ни прелистане. Вероватно стога што сам разлоге за награђивање тврдоглаво тражио у самим књигама, а не у угледу и моћи њихових аутора, у склоностима оних који су о наградама одлучивали и у владајућим приликама у друштву. А те прилике увек могу бити такве да баш иду на руку одређеном аутору и његовом делу. (Давичо, Добрица Ћосић и Живојин Павловић добили су, заједно узев, седам НИН-ових награда! Надлежнима, а и широј публици, у датим околностима то је пасовало, добитници су били људи од имена и ктоне у успону, а пара је било.) У ствари, пут ка одговору води преко питања: *Да ли они који одлуке доносе награђују дела или ауторе?*

Они би наравно одговорили да награђују дела, јер је тај одговор једино закономеран, о чему се на нивоу реторике мора водити рачуна. Али, ако се пажљиво погледају резултати, често испада обрнуто. Но свеједно, и даље сам се питао како их тако нереалне одлуке, без покрића у вредности дела, не постиђују кад остану насамо са собом, јер не верујем да не знају шта раде. Питао сам се испразно, реторички, свестан да се чак и кроз пламен стида протрчи без видних трагова; мало осмуђене савести, али то прође „као пругом по води“. (Толстој није добио Нобелову награду, ни Чехов, ни Ибзен, ни Стриндберг, ни Џојс! А Хозе Ечегерај, Сигрид Ундсет, Перл Бак, Јоханес Јансен и Елфриде Јелинек – јесу. Иво Андрић, Владан Десница, Скендер Куленовић, Мирослав Поповић и Данко Поповић нису добили НИН-ову, а Јуре Франичевић Плочар, Карло Остојић, Павао Павличић и њима подобни по рангу – јесу. Да не идемо даље, пошто примера има премного на свим нивоима. А у последњих двадесет година, на које се у писму НИН– у позива г. Сретен Угричић, награђиване су књиге које, у педест одсто случајева, неће надживети своје ауторе, неће чак стићи ни до другог читања. То знају и они који о наградама одлучују, али оно што је неопортуно, што није на линији мањег отпора, може да изрекне неко ко је обдарен храброшћу, позитивном лудошћу, неко ко ни од кога не зависи, или пак неко ко је већ једном ногом у гробу, па чека тренутак да јој прикључи и другу и навуче поклопац...

С другим наградама не стоје ствари ништа боље, технологија рада је иста. А с наградом „Меша Селимовић“ стоје најгоре. То је спрдачина плебисцитарна. Г. Милан Влајчић је једном изјавио да је од 50 чланова гласачког тела чуо само за седам... И све би то било лакше поднети да је ову или ону награду (НИН-ову, Андрићеву, Борину и др) доиста заслужила убедљива већина од оних који су је и добили, али нажалост није тако. Но за утеху судијама, никада и нигде није било тако! (Прелистајте, ви који у ово сумњате, спискове од Стокхолма до Шапца и Спужа, окол-наоколо, и уверићете се у тужну чињеницу: Што је награда важнија, мрак око ње је гушћи, а зрак загушљивији.)

Награде би, у начелу, требало да буду потврда вредности дела. Кад то јесу, оне су добродошле, јер је сваком аутору много стало до тога да његово дело буде прихваћено и потврђено у јавности, поготово од експерата који су у позицији да битно утичу на формирање суда о делу, те самим тим и на положај аутора у својој бранши и на сва даља признања, овдашња и постхумна, која се на том положају заснивају: *Национална пензија*

(то фамозно специјално признање)

сахрана у Алеји заслужних грађана

и можда још нешто што се отима именовању. Уколико бива обрнуто, награде могу деловати дестимулативно, изазовно на одбојан начин, па богме и увредљиво, као и други видови неправде. Но, како већ назначих, никако не смемо заборавити да свако признање додељује одређена група људи, а човек – ни као појединац, ни као члан колектива – не мора донети праведну одлуку чак ни онда кад зна шта је праведно, јер жеље, осећаји интереси су покретачи мање или више свих човекових стремљења. Може, ако се одлучи да у склопу своје животне филозофије следи правду као митски реалитет, али не мора... (Чуо сам од једног паметара да ће о праведном поступању највише водити рачуна они којима није тешко замислити околности у којима ће сами вапити за правдом. Правда је с тог гледишта пожељна као форма инвестиције, или полиса осигурања. Но ма како било, није лако објаснити важност праведног поступања онима код којих тај осећај није изражен. Они немају утисак величине у привидној једноставности који изазива репродуковање шаховске партије великих позиционих мајстора. Ту је сваки, рекло би се, потез обичан, природан... ничег атрактивног. Не питају се шта би се десило ако би се уместо неког од повучених потеза у партији повукао неки други, оштрији и лепши за око, иза којег стоји обичан аматер. Настао би прави пожар на табли... Драма која симболише ону много страшнију с којом се суочавамо у друштву у ком је морал у дубокој кризи.) Има ту дакако сијасет ванкњижевних чинилаца о којима се води рачуна приликом доношења одлука. И у њима би, између осталог, требало тражити порекло оне уобичајене неодлучности да се човек до краја изрекне баш онда кад је то најпотребније. Уместо таквог изрицања, имамо распрострањено широко кокетирање с правдом, истином, одговорношћу, добротом и другим есенцијалним вредностима о којима се говори свечано, у узвишеном облику, а ради се тек толико да се не погази право на говор о њима. Неправда је наше пећинско наслеђе, које опседа и савременог човека несмањеном жестином и не да му да може штети оно што би хтео... А ни сви кандидати, разуме се, нису једнако спретни у лову на награде, на разне врсте шићара, нити једнако верзирани у технологију награђивања, у њену пајташко–навијачку, а можда и криминогену позадину, будући да се овде све, битно и небитно, мање-више одвија у магичном пољу корупције, у толико изазовној атмосфери за све облике неморала, која наводи на преиспитивање и оне који су до јуче чврсто веровали у морал и његову друштвену улогу, у наук с којим су прешли кућни праг и отиснули се у велики и негостољубиви свет. А млади и најмлађи имају узоре и погодне услове за вежбу. Добро усмерени и упућени познају се и по томе што, кад се жене, не зову оберучке за кумове другаре с којима су некад играли клиса или цица-мице, већ људе од угледа и моћи, који им могу ваљати кад притреба, а обично притреба... Све је то, наравно, обавезни део већ инвентираних древног пртљага, који смо диљем мутне и трауматичне историје обогаћивали кад смо могли и колико смо могли, и уједно се с њим обрачунавали, увећавајући га и смањујући зависно од времена и прилика, и стигли смо ту где смо, такви какви јесмо, каквим се најчешће показујемо кад смо принуђени да се покажемо. Али би из методолошко-васпитних разлога, суђење и пресуђивање увек и свуда, колико је то могуће, требало обавезно поверавати онима реткима који не само да знају шта ваља већ су и неодољиво спремни да то енергично заступају. По сваку цену! Неопходност слеђења тако изоштреног става показала се пожељном, боље рећи сврсисходном, у

Пише: Драгиша Калезић
среда, 11 мај 2011 15:27

процедуралном поступку доделе националних пензија, јер се ту престижне награде, НИН-ова поготово, замишљена као

награда критике

, јављају као главна референца, *conditio sine qua non*... смисленог учешћа на конкурс. Као што се на макро плану многа наша права заснивају на догађајима који су се некад збили, тако и у појединачним случајевима ми потражујемо нешто на основу нечега што томе претходи и чини га легитимним. Дакле, требало би у начелу водити много рачуна о томе како се долази до неког добра које може бити, и по правилу јесте, незаобилазан услов за могуће стицање другог, можда још важнијег. Јер пара иде на пару, неправда на неправду, награда на награду. Никад то не бива са завидном правилношћу, али бива у таквом омеру да речено ваља имати на уму. А ако неко жели да се за њим окрећу на улици, мора да се потруди да направи неко чудо; ако ништа друго да се бар више пута појави на телевизији... Анштајн је сматрао – како стоји у његовој књизи

Мој поглед на свет

, да је једно од најстаријих и најважнијих питања „како би човек могао да се постави кад му држава прописује деловање, или друштво очекује од њега понашање којем се противи његова лична савест“. (Ако се по питању националних пензија не може обезбедити праведна расподела, било би онда неопходно потребно превредновати и сам критеријум за добијање тог новог ексклузивног признања, које је довело до велике пометње, поспешило језик мржње и зле крви. Целом шклопоцијом треснути о земљу, па наћи нешто ново, погодније, поузданије и целисходније. Или остати на нули.)

(У „Политици“ од 30. марта 2005. године, г. Добрило Ненадић, чију сам прву књигу *Дорот еј*

имао задовољство да читам у својству лектора, на питање новинара шта мисли о односу политике и књижевности данас и овде, рекао је нешто што сматрам толико важним да га већ други пут наводим и подастирем јавности као суву истину. Пошто је најпре децидирано констатовао како је било

во времја оно

, у великој Брозовој деспотији, поодавно разједињеној на феуде, овај наш истакнути романијер, пољопривредни стручњак и веома паметан човек из Ариља, закључио је децидно: „Сада пак у слободи и демократији нема затвора за штампарске неподопштине, али ћеш зато потонути у ледену глувоћу... Ако ниси по вољи диктаторима моде који прописују шта је

ин

а шта

оф

, поздрави се са наградама, критикама и приказима у медијима, твоја ће књига бити окружена тишином и мраком као да је потонула на дно океана.“ Додајем: Онај ко се сматра оштећеним, не сме ни да зуцне, јер ће га одмах једним потезом пера сврстати у присталице теорије завере, не знајући или пак свесно занемарујући да је фамозна теорија звере један идеолошки апсурд, али зато стварне завере свуда око нас врло добро функционишу. Наситно, накрупно, како се кад заломе. Или, како рече, К. Попер, коментаришући ту Лењинову политички сврсисходну идеју: „Једина невоља с теоријом

Пише: Драгиша Калезић
среда, 11 мај 2011 15:27

завере је у томе што подстиче стварне завере“.)

Шта нам преостаје? Да и даље верујемо, у духу Светог Саве и традиције, да је много боље награду заслужити а не добити је, но обрнуто. И да тако уведемо у игру *време будуће*

, с надом да ће неправда једном бити исправљена. Али при том не смемо сметнути с ума да сам појам будућности, у свету у ком живимо, као вредносно одређење једва да постоји. Све је, дакле, садржано у оном

данас. Дај нам данас!

(Боље јаје данас макар и незаслужено, но кокош сутра заслужено.)